

DJELO O PROBLEMU KULTURE

Da je pisac knjige »Problem kulture«,* blagopokojni dubrovački (a nekada kotorski) biskup Pavao Butorac još živ, ili da je tek umro, ja se ne bih usudio napisati ovih redaka. Našao bih se u strahu, da će mi ljudi kazati, kako mu laskam, ili kako sam napisao više nekrolog, pod motlom »De mortuis nil nisi bene«, nego, ozbiljnu, recenziju jednog znanstvenog djela. A ovako, svjesno i s pouzdanjem, kažem, da je Butorčevom knjigom »Problem kulture« naša hrvatska, a napose katolička, književnost dobila jedno kapitalno, magistralno djelo s područja filozofije povijesti, a onda, — doduše više indirektno i sekundarno, — i s područja povijesti kulture. Djelo, koje je zaslužilo da ga pročita svaki naš katolički intelektualac, — svećenik ili svjetovnjak, svejedno, — pa i svaki naš hrvatski kulturni čovjek i radnik. Djelo, koje ne samo informira nego, još više, orijentira. U pravom smislu filozofsko, mislilačko, umničko.

Poslije nego sam ga pročitao, ja sada potpuno razumijem, zašto je pok. biskup Butorac, — spominje to biskup dr. Franić u predgovoru djelu, — toliko želio, da ova njegova knjiga izađe još dok on bude živ. Gledao je u njoj svoje životno djelo i krunu svoga 50-godišnjega filozofsko-književnog stvaranja: svoju životnu poruku, — poruku i oporuku, — našoj hrvatskoj i katoličkoj javnosti. Ali i neku vrst svoje intelektualne habilitacije. Tko je pročita, odmah će shvatiti, da odluka našega zagrebačkog teološkog fakulteta, koji je, g. 1964, biskupa Butorca promovirao za doktora »honoris causa«, nije bila, kao što to često bude kod takvih doktorata, nikakva formalnost ni akt interne crkvene kurtoazije, nego potpuno objektivno i zaslužen priznanje jednomu od najlucidnijih duhova u hrvatskom kleru ovih posljednjih nekoliko decenija. Našemu do jučer, možda, ponajuglednijemu svećeničkom i biskupskom eruditu, eruditu, koji se, isključivo svojim vlastitim trudom i svojom plemenitom intelektualnom ambicijom, — pomalo i kao autodidakt (nije studirao u inozemstvu; nije bio ni teološki profesionalac) — probio do vrhunaca umnoga stvaralaštva i kršćanske filozofske i kulturne misli: bez ikakvih natruha smušenosti, koja je inače tipična za filozofske amatere. Eruditu, ali, još više, uvjerenom pokloniku evanđeoske istine života.

Djelo je to bez strogoga jedinstva koncepcije. Nije, vidi se, pisano odjednom, ni prema prethodnom planu. Izvana je više zbirka eseja na, zajedničku, temu

---

* Dr. Pavao Butorac, *Problem kulture*. — Dubrovnik, g. 1966. — Naklada biskupija bivše crkvene pokrajine Dalmacije. — Veliki kvart, 366 strana. — Dobiva se (i naručuje): Uprava »Crkve u svijetu«, Split, Zrinjsko-frankopanska ul. 7. Cijena 30 novih dinara.

problema kulture. Rekapitulacija i dopunjenje, zaokruženje piščevih ranijih radova s toga područja, pisanih u razno vrijeme i u raznim stilovima. Još od prvih njegovih književnih nastupa u javnosti bila mu je to preokupacija: već g. 1922. izdao je on, u Požegi, knjigu »Za napretkom — Šest rasprava o savremenoj uljudbi«. Nije posve jedinstveno ni po maniri pisanja. Samo su prva i zadnja poglavlja (1. dio: »Sadržaj kulture« i neke partije 3. dijela: »Sadašnje stanje i pogledi u budućnost«) direktno filozofske meditacije; daleko najopširniji, 2. dio knjige: »Povijesni razvitak problema kulture«, zapravo je kulturno-historijski. U njemu je pribrano jedno, za naše kriterije, enormno mnoštvo materijala s područja kulturne povijesti: iz svih krajeva, naroda, kulturnih pojasova, i iz svih epoha. Samo, pribrano selektivno i kritički. Prokomentirano i ocijenjeno okom i perom originalna i samostalna mislioca, i uvijek povezano s njegovim glavnim filozofskim gledanjima i s njegovim načelnim teorijskim tezama. Auktor se očito trudio, da pojedina poglavlja, u konačnoj redakciji knjige, i formalno poveže u jedinstveno djelo i dadne mu, koliko-toliko, zaokružen izgled. Ipak, glavno jedinstvo daju knjizi, s jedne strane osobna manira i stil auktora, a s druge strane dosljedna provedba i primjena njegovih principijelnih teza i stavova. U tom smislu knjiga djeluje, bez ikakve sumnje, jedinstveno i potpuno odgovara svojoj zamisli, namjeni i naslovu. I, ispunja svoju misiju: ostavlja na čitaoca efekat, koji joj je auktor namijenio.

Auktorove temeljne teze u pitanju kulture nijesu nove. On se u njima u cijelosti prislanja na klasična i tradicionalna katolička shvaćanja. U kulturi gleda on manifestaciju i izraz razumnog i slobodnog duha u čovjeku i razlikuje ju, — kulturu, — od civilizacije: kao princip od učinka, dušu od tijela. U središtu mu je kulture problem čovjeka: njegova nutarnjeg dostojanstva i slobode. Ali ne čovjeka zamišljena autonomistički i antinomistički, nego čovjeka uklopljena u objektivni poredak stvari, u svim njegovim (uskladenim i uravnoteženim) odnosima: prema Bogu i višem redu ideja i vrijednosti, prema drugim ljudima (pojedincima i društvu), prema materijalnom svijetu. Čovjek je — »polu-životinja i polu-bog«; »svemir se odražuje u njemu sa svojim sjenama i svojim svjetlom« (str. 346.), — čovjek kao slobodna ličnost, jedini i činilac i nosilac kulture (str. 5. i 14). A ravnoteža s jedne strane između tvarnoga i duhovnoga u čovjeku i oko čovjeka, a s druge strane između individualnih i kolektivnih prava i interesa, preduvjet je njezine afirmacije (str. 5, 14, 17—28, 63—70). S toga stanovišta on kritizira i otklanja, — u posebnom odsjeku, trećem prvoga dijela: »Shvaćanja o čovjekovoj ličnosti« (str. 28—63, ali i drugdje), — sve ekstremističke filozofske sisteme i staroga, ali osobito novoga vremena, od kantizma pa sve do egzistencijalizma i marksističkog materijalizma. Uvijek s puno duha i s jednom klasičnom jasnoćom gledanja i razlikovanja pojmova. Odmah opaža, u čemu je »punctum saliens« i daje pitanju pravu analizu i rješenje. Tako, na primjer, kad za Feuerbacha (a i druge subjektivističke filozofije) kaže, da u njima »metafizički i logički apsurd dobiva okosnicu realna bitka« (str. 236). Ali uvijek i s puno osjećaja za znanstvenu odgovornost i strogo objektivno. I s velikim strahopoštanjem i ljubavlju prema istini. Ne samo da oštro umno analizira svaki sistem i da odmah opaža, u čemu mu je nedostatak, temeljna kriva ideja, nedosljednost, — tako, na primjer, kad kaže, da i »modernizam« vuče porijeklo od filozofije pragmatizma i »nutarnjeg iskustva« (str. 284), — nego se trudi i da bude prema njemu pravedan: da mu shvati motive; da mu i, lojalno, prizna sve ono, što je na njemu pozitivno. Realističan je i samokritičan, i kad se radi o osvrtnu na kulturnu ulogu Crkve i kršćanstva: vidi i bez okolišanja utvrđuje i priznaje slabosti i promašaje i na crkvenoj strani (str. 203—206, 221, 223). Nastoji, da i tu, i u svemu drugome, bude strogo principijelan i intelektualno pošten. Ne beži od problema i poteškoća: iskreno k njima prilazi i traži im soluciju; odbacuje u principu stereotipna rješenja (str. 252). Sudovi su mu trijezni i onda, kad su polemični. Iz svakog retka tih njegovih izlaganja vidi se odmah, da ih je napisao čovjek temeljito filozofski i teološki potkovan, i to na bazi aristotelizma (str. 225) i tomizma: potpuno je ušao u njihov pojmovni svijet.

Daje to auktorovu načinu prikazivanja činjenica i tretiranja problema i materijala ton neke duhovne superiornosti, koja čitatelja edificira, pa, ponegdje,

i fascinira. Osobito to vrijedi baš za partije, — a takvih je u knjizi najviše, — koje obrađuju kulturni razvitak Evrope i svijeta. Auktor je tu u isto vrijeme i historiograf i etički filozof. A vrlo vješto spaja jedno i drugo. Ti se dijelovi knjige čitaju kao roman, a opet su puni filozofsko-moralnih refleksija, koji put začudo dubokih i originalnih, Ali i uvjerljivih. Mnoge su tu rečenice prave gnome i sentencije u najspecifičnijem smislu te riječi. Vrijedne, da ih čovjek zabilježi i da ih uzme za »motto« ili naslov propovijedi, odnosno članku. Ovako je mogao pisati samo čovjek poliglota i polihistor, enciklopedist i klasičar; čovjek velike intelektualne radoznalosti, koji je uvijek puno čitao i, još više, razmišljao o problemima svijeta i života. *Čovjek s ogromnom lekturom i literaturom iza sebe, ali i s posebnim afinitetom za historiju.* A taj je afinitet biskup Eutorac, očito, u sebi nosio. U srednjem periodu svoga života najviše je i pisao baš historijske stvari: samo i njih uvijek, u prvom redu, kao kulturni historik, a pomalo i filozof, i apologeta.

I u toj se stvari očituje njegov duh ravnoteže i sinteze, koji je dobro uočio i biskup Franić u svom predgovoru. Uočio ga i u karakteru biskupa Butorca i u ovoj njegovoj knjizi. Analizator u pojedinostima, Butorac je u isto vrijeme sintetičar u konačnim ocjenama, sudovima, tezama.

A neke od tih njegovih teza ne samo da su, po mome mišljenju, istinite, nego su i posebno aktualne baš u naše dane velike idejne konfuzije: konfuzije i među katoličkim misliocima i javnim radnicima. Kao stvorene su da korigiraju i svedu na pravu mjeru mnoge pretjeranosti ljudi dobre volje, ali defektne intuicije i kritičnosti.

Tako je upravo izvanredna Butorčeva ocjena današnje, opće, kulturne dekadencije na Zapadu. Ističe na njoj ono, što je na njoj najfatalnije i najkarakterističnije, ali joj, s puno psihološke pronicavosti, otkriva i zadnje uzroke, najdublje korijene, najfundamentalnije zablude. Rijetko sam gdje u zadnje vrijeme čitao, da tko, na katoličkoj strani, s onoliko uvjerljivosti dokazuje, kako pravu, autentičnu kulturu enerviraju i unakazuju moderni (nekršćanski) filozofski sistemi, puni nutarnje apsurdnosti i kontradikcija: sistemi, za koje se danas, na žalost, oduševljavaju i mnogi katolici, i mnogi svećenici. Odatle, meni se čini, i sav onaj nutarnji rasap i dekadencija u današnjem »modernom« (ili bolje modnom) katolicizmu i među onima, koji pretendiraju, da ga predstavljaju i nose.

Isto tako, Butorac, po mom mišljenju, izvršno postavlja i rješava i problem *relativnog neuspjeha kršćanstva i Crkve u kulturnom formiranju svijeta i svih onih, tolikih, manjaka, nedosljednosti i tamnih strana na nositeljima i predstavnicima kršćanske misli u povijesti i životu* (osobito u poglavlju »Da li je kršćanstvo izmijenilo čovjeka i svijet?«; str. 165—173). Ima među nama, to je njegova misao, puno kršćanskog formalizma (str. 121). Rijetki su potpuni kršćanski ljudi. Nije svojstvo masa, da kršćanstvo prihvaćaju i provode autentično i dosljedno. Previše ono od čovjeka traži samozataje i odricanja od našega prirodnog samoljublja. »Krist je prevelik za malena čovjeka« (str. 171). Otrovani smo grijehom. Samo u izabranim pojedincima kršćanstvo je, praktično i potpuno, triumfiralo (str. 123). *Samo kroz kršćansku elitu dolazi preporod.* Po ozbiljnom i mučnom pregnuću; neprestanim dinamizmom i kretanjem (str. 351, 396). A i to samo parcijalno i s neprestanim oscilacijama. »Kršćanski bi se poređak u svijetu savršeno proveo tek onda, kad bi svi ljudi bili kršćani, i to potpuni, savršeni kršćani« (str. 170). »Idealizam i savršenstvo kršćanskog poretka (moralnog, kulturnog, socijalnog) ostat će na zemlji neostvarena težnja elitnih duša« (str. 171). Treba u kršćanstvu dobro razlikovati bitno od nebitnoga i principe od relativnih formi (str. 216). *Karakteristika je kršćanske kulture oduhovljenje društva* (str. 149) i *nutarnja obnova pojedinaca; reforma je društva samo posljedica* (str. 149, 151). »Uzvišena misao i duh kršćanstva, uza sve blistave vanjske uspjehe u nekim epohama, nijesu izmijenili čovjeka naprosto stoga, što je čovjekova ograničenost kao bez kraja, pa se ona uporno otima višem poretku i neće nikako da se po njemu produhovi. To je zadnji i najdublji razlog tragediji misli i djela, kroz koju su prolazili naraštaji. To je zadnji i najdublji razlog katastrofi naših dana« (str. 123). »Ideali (će) ostati barem u svojoj cjelini nedohvatna čežnuća generacija« (str. 271). »Opasna je utopija vjerovanje u nekoga idealiziranog čovjeka« (str. 347). »Čovjek je toliko prevrtljiv, da je u povije-

snim epohama, koje se mogu nazvati krizama, vrlo teško točno predviđati, kako će reagirati . . . » (str. 361). Stoga valja više insistirati na načelima kršćanstva, na njegovoj »idejnoj podlozi« nego na njegovoj praksi (str. 135, 136).

Lijepa mu je, a po mome mišljenju i istinita, i tvrdnja, — ponavlja je na više mjesta (str. 126, 139, itd.), — da *kršćanska kultura može rasti samo ekstenzivno, a ne intenzivno, jer je nadnaravna*, objavljena, savršena. Dobra lekcija onima između nas, koji hoće da »usavršuju« i »reformiraju« Evanđelje i oduševljaju se za »evoluciju« kršćanstva! Ne može u kršćanstvu biti objektivna prirasta i razvitka na više. Ono se, u tom smislu, može samo uvijek dosljednije afirmirati i uvijek potpunije manifestirati. Kršćanska je novina vječna (str. 127).

Pogodio je, sigurno, i kad naglašuje, da je u *kulturi pojedinac uvijek pred društvom* (kolektivom). Kulturni, kao i svaki drugi, preporod dolazi samo od pojedinaca (str. 351), koji su svoju slobodu uskladili s višim moralnim normama života, a ne predaju se samovolji i subjektivizmu. Pojedinac je primaran, društvo sekundarno. *Čim padnu u krizu ideali u čovjeku, pada u krizu i društvo* (str. 140—142). »U reformi je čovjekove ponutrice psihološka i etička podloga za održanje mira i međusobnih, pa i međunarodnih obveza. Iskricu božanstva, što je nosimo u sebi, moramo vratiti Bogu« (str. 347). »Jedino, što vrijedi, to je ono vječno u čovjeku. Kad se ono zamračí, nastaje kriza duha, najopasnija od svih, jer potrese cijelim čovjekovim bićem. Sve druge krize (socijalna, ekonomska, znanstvena itd.) nijesu nego odsjev krize duha« (str. 361).

Aktualno je i njegovo opažanje, da *direktna zadaća kršćanstva nije stvaranje novih društvenih oblika*, — stvar je to individuuma i kolektiva; *sve je to prepušteno ljudskoj slobodi, ali i ljudskoj defektibilnosti*; — direktna je zadaća kršćanstva usavršivanje ličnosti (str. 139, 140).

I politička mu je filozofija do kraja i lucidna i sentenciozna: puna duboke istine i historijskog iskustva. »Nije neophodno potrebno, da se u vladarskom nazivu zadrži stari izraz »po Božjoj milosti«, ali je kobno, kad se iz shvaćanja o državi i još više iz njezine prakse ukloni ideja ili duh, izražen u onoj riječi« (str. 339). »*Ideja (se) općega dobra (u stvari to je solidarizam) nameće i u naše doba kao najispravniji kriterij u poimanju razloga za opstanak državnih zajednica*, jer taj kriterij i oblikuje i održava ljudsku zajednicu« (str. 340). »*Vrijednost se naroda ne računa brojem ili zbrojem*. Svi suvereni narodi moraju biti ravnopravni, a svi razvijeni narodi moraju biti suvereni« (str. 341). »*U naravi je svakog imperijalizma i svakog autokratstva licemjerstvo: maskira se pravda, vrši nepravda; naglašava se sloboda, a ubija čovjek; život je ispred zavjese normalan, blistav, iza zavjese mraz i smrt*« (str. 356). »*Što jače opada vjersko-moralni barometar, to više raste policijski, i što se više naglašava i urgira relativnost morala, to se izrazitije zapaža promjenljivost političkih sustava i nestalnost ljudskih stvari*« (str. 361).

Oštrouman je i »ad rem« i kad analizira prevratničku psihologiju i uopće psihologiju masa, sa svim njezinim paradoksima. »Prevratni pokreti mogu biti i razmah i grob neodvisnih i jakih ličnosti.« Ovo zadnje osobito, ako popuste napasti straha (str. 272). »Tako je Istok reagirao, mističkim i materijalističkim kolektivizmom, dakle skrajnostima i paradoksima, na drugu skrajnost, na skrajni individualizam Zapada« (str. 328).

I mnoge su mu druge opservacije i u sebi izvrsne i vrlo pregnantno formulirane. Na primjer uloga kršćanskog univerzalizma (zajednice jednakopravnih i otkupljenih) u izgradnji jedinstvene, a opet po specifičnim oblicima mnogovrsne i bogate kulture (str. 144, 145); pa konstatacije, da je *čovječja vrijednost supstancijalno uvijek jednaka* (str. 151); da *negacija Boga i svaka laicizacija života logično vode u nihilizam* (str. 169, 344, 345). »Bog ili ništa« (str. 169); »apostazija se osvećuje i vladaru i masi« (str. 264); »posvemašnja odsutnost Boga iz našega života donijela nam je nesnosnu patnju« (str. 347); »svaka civilizacija, koja se podređuje mehanizaciji i tehniziranju, promašila je« (str. 347). »Ili se moramo vratiti k primatu duha u kulturi, ili je neminovan materijalistički rasap« (230); — da je autonomni »čovjek-zvijer« fatum kulture (str. 192), a *pobuna protiv kršćanstva detronizacija čovjeka* (str. 125); da istom ideja individualnosti spasenja u kršćanstvu daje ljudskoj slobodi puno značenje i cijenu (str. 138, 139), a *njegova nauka o jednakosti svih ljudi, staleža i rasa pred*

Bogom i u Crkvi i njegova spremnost na borbu, samozataju i patnju u službi otkupljenja čovjeka *jedina garantira slobodu za sve* (str. 128, 129); da u subjektivizmu *ne može biti ni sinteze ni ravnoteže u kulturi i društvu*, kako se vidi i na primjeru reformacije (str. 253), *tako da on na koncu neminovno dovodi do totalitarizma i tiranije i na području misli i savjesti* (str. 230—237), — *pretjerani se individualizam* isto kao i kolektivizam *izrođuje u tiraniju* (str. 269), a *liberalizam* je dao doduše ljudima neomeđenu slobodu, ali *nije čovjeku zajamčio njegova dostojanstva* (str. 282); — *da se zakoni višega poretka »ne mogu mijenjati na zahtjev naših malih misli i naših hirova«* (str. 236); da *kultura nije dobro nijedne vjerske zajednice*, nijednoga sustava, nijedne epohe, nijednoga naroda (str. 316), *nego »opće dobro svijeta«* i *»opći izraz čovjeku prirodene težnje za istinom i slobodom«* (str. 235); da je *neovisnost Crkve od države elementarni postulat svake prave kulture* (str. 259), a presizanje države na područje duha i savjesti atentat i na kulturu i na prava čovjeka (str. 132, 206—213). Supremacija svjetske vlasti nad duhovnom i izazvala je religiozno-kulturnu krizu Istoka (str. 230).

Posebno su mu sjajna i duboko impresivna poglavlja »Kršćanstvo i kultura« (str. 63—70), »Zapad i Istok« (237—245), »Filozofija 19. vijeka i čovjek« (273—285), »Uloga pojedinih naroda i narodnih skupina u shvaćanju i razvitku kulture« (289—313), s vrlo uspjelom karakterizacijom evropskih rasa i naroda, »Demokracija i kultura« (313—316), »Može li kultura biti autohtona« (316—317) i »Žena i kultura« (317—318), pa prikazi kulturnih nastojanja, pojava, značajnih crta pojedinih kulturnih sredina, osobito u klasičnoj starini i u kršćanskom srednjem vijeku, te dalje sve do naših dana (albigensko-patarenskog pokreta, viteštva (str. 195—198), renesanse, reformacije, galikanizma, francuske revolucije, liberalizma, kapitalizma, marksizma). Neke su stvari upravo ingeniozno uočene i vrlo originalno formulirane. Tako, kad kaže: »Ništa ne djeluje ni tako pozitivno ni tako destruktivno (ako mu je sadržaj negativan) kao vjerovanje« (str. 270), ili kad karakterizira kulturnu ulogu žene aforizmom: »Na srcu, na žrtvi žene počiva kultura svijeta kao na svojoj poluzi« (str. 318), ili kada, naoko paradoksalno, tvrdi, da je istočnjačka težnja za produhovljenjem, u svom parokizmu, i dovela do mističnog i fanatičnog materijalizma kao surogata religije (str. 239, 242, 324).

A sve je to oslonjeno na bogatu stručnu dokumentaciju i literaturu. Začuduje upravo, koliko je toga auktor knjige pročitao ili, barem, konferirao i konzultirao. Ona predstavlja formalan, kompendiozan, prosjek kroz čitavu povijest čovječanstva: kulturnu prije svega, ali donekle i političku. *No, dakako — to se odmah opaža, — najviše je njezin auktor u svom elementu, »kod kuće«, kad govori o grčkom i rimskom svijetu, koji, očito, poznaje do u tančine, i kada nastupa kao interpretator i apologet kršćanstva.* Sav je plemenito opijen božanskom duhovnom veličinom Evanđelja i genijem vjere. Toliko, da je *gdjegdje možda i prestrog u ocjeni njegovih takmaca*, na primjer Istoka i islama. Toplina kršćanstva i njegov duboki humanizam, koji uvijek realistično čuva zlatnu sredinu (str. 236, 252) između ekstremnog spiritualizma i jednako ekstremne defikacije vidljivoga i stvarnoga svijeta, — »Ni čovjek samoživac ni čovjek stroj. Ni čovjek, da mrvljuje druge, ni čovjek, da bude smrvljen« (str. 336), — osjeća se na svakom koraku iz njegovih koncepcija o životu i svijetu.

Ima, dakako, u knjizi i stvari, s kojima se ne će svatko složiti, pa ni s kršćanskog stanovišta. »Personalizam« *uzimlje u pozitivnu smislu* (str. 251, 256, 306, 316), iako je on, u suvremenoj interpretaciji, postao, na neki način, dvojni egzistencijalizam. *Postavlja tezu, da treba »biti na oprezu s tzv. dokazima o Božjoj egzistenciji na osnovu promatranja fizičkog poretka.* Možda bi te dokaze trebalo više usmjeriti na samog čovjeka. — Nema sumnje, *u prvom redu treba Boga naći u sebi.* Tko ga u sebi ne može naći, ne će ga lako naći ni u svijetu« (str. 346). *U fiksiranju pojma kulture previše naglašuje subjektivne, a premalo objektivne kriterije, kada, — doduše »per transenam«, — ističe kao princip: »Gdje se čovjekova osobnost barem otvoreno i bez predrasuda afirmira, tu je kultura, a gdje toga nema, tu nema ni kulture«* (str. 363). »*Najuzvišeniji mu je, »možda«, »razlog, zašto ima boli na svijetu, i njezino najdublje opravdanje«* to, što je Crkva mistički Krist (pa) treba da mu bude slična i u patnji (str. 158); — po

tradicionalnoj teologiji to je grijeh. *Simpatizira pomalo s »dirigiranom demokracijom«* elite (str. 342, 343), iako se ona gotovo uvijek, barem u praksi, izvrtala u diktaturu i totalitarizam. *Pretjerano idealizira i kulturno-političku misiju Amerike* (Sjedinjenih Država), iako danas u njoj negdašnji idealistički puritanizam sve više ustupa mjesto praktičnom, a donekle i teoretskom, hedonizmu i materijalizmu (merkantilizam, kriminal, seksualna anarhija, pornografija u štampi, ilustraciji, kinu, televiziji). *Precjenjuje, čini mi se, i ulogu Ujedinjenih nacija:* ne uzimlje dovoljno u obzir pogibao od njihova potencijalnog totalitarizma, u smislu Bensonova »Gospodara svijeta« (svesvjetske, laicizirane, republike). *Previše je optimističan u čitavu, zadnjem, poglavlju knjige »Novi oblici solidarizma«* (str. 351 — 358).

Nije uopće, rekao bih, posve dosljedan, kada, iza sve svoje, oštre, kritike na račun suvremene filozofije i kulture i iza svih sumnja, da li će ikada i većina kršćana biti pravo prožeta idejom čovjeka — djeteta Bažjega, — »sva je prilika, da će ovo visoko shvaćanje prožeti samo elitu duha« (str. 343, 344), — *knjigu završuje vrlo optimističnom prognozom o ulozi Crkve i papinstva u svijetu budućnosti, koji će, poslije ovih naših dana dramatične katarze* (str. 364), *pod vodstvom Zapada, ostvariti »četvrtu kulturnu epohu«* slobode i sinteze. Epohu konačnog »sveobuhvatanja« (str. 326—333, 364), *kojoj »smo već na pragu i idemo (joj) u susret«* (str. 329): *već smo joj u vestibulu* (str. 327). *»I nakon nevidena loma naših dana«, — piše on doslovce, — »proučavanje povijesti (a povijest je čovjek u vremenu i prostoru), čovjekove naravi i pogotovu zakona ili barem ustaljenih pravaca, kojima reagira čovjekova duša, svodi na zaključak, sasvim siguran uostalom, da će nakon ovog nečuvenog kidanja zasjati čovjekova ličnost i njezino pravo i njezino dostojanstvo u punom svjetlu kao možda nikad dosad«* (str. 330, 235), *iako u novim oblicima, bez oponašanja, a još manje kopiranja srednjega vijeka i tadašnjeg kulturnog jedinstva Zapada* (str. 199, 200, 211, 216, 221, 332, 334).

Ja sam tu auktorovu nedosljednost i kolebanje, — na str. 332. i 333, pa i u nekim pasusima na str. 364, izražava se, puno opreznije, suzdržljivije i kondicionalnije, — spreman protumačiti prvotno njegovom crkvenošću: on se tom koncesijom priklanja danas, u koncilskoj i pokoncilskoj Crkvi, dominantnoj i u izvjesnom smislu službenoj tendenciji socijalnog i kulturnog optimizma, iako i danas ima puno, i velikih, kršćanskih mislilaca, koji vole, prislanjajući se na evangeoske projekcije posljednjih vremena, konačnu pobjedu dobra i Kraljevstva Božjega uzimati u prvom redu eshatološki: više na nebu nego na zemlji.

Međutim, ni težište ni vrijednost ove knjige nije u konkretnome nego u principijelnome. A principi su, koje ona, — odnosno njezin auktor, — postavlja, sigurno, i filozofski i teološki potpuno i ortodokсни i punovrijedni: i svaki će se ozbiljni kršćanski mislilac s njima složiti i solidarizirati. Ona, uostalom, i jest štivo za mislioce: oni će je s najviše interesa i primiti.

S te strane je Butorčevo djelo »Problem kulture« izvanredna akvizicija našega suvremenoga katolicizma i izvanredan prinos našem najnovijemu katoličkom stvaralaštvu i misli. *Mi je kao takvu toplo preporučujemo.* Svima. *Najviše onima, kojima je potreban, čitak i privlačan, a opet solidan, pouzdan, kritičan, rukovod kroz labirinte moderne misli i moderne filozofije.* Može im, svojom kompendioznošću, zamijeniti mnogo bezvrijedne literature s toga područja. *Prava je, s te strane, mala enciklopedija kršćanske misli. A dobit će iz nje i zaokružen, cjelovit, pogled na čitav kulturni, pa donekle i historijski, životni proces čovječanstva. I na njegovu glavnu, vječnu, problematiku. A sve s pozitivno i izrazito katoličkog stanovišta. S logičkom jasnoćom i preglednošću, koju danas, na žalost, po drugim djelima, — pa i katoličkim, i svećeničkim, — tako rijetko susrećemo.* Nije dosad, što ja znam, nitko u nas, zbijenije, a simpatičnije, prikazao ni predstavio kršćanstva i njegovih kulturnih ideala od pisca ove knjige. *Evangeoski ponosno i samosvjesno, — sve pozitivno u današnjoj kulturi vuče i nesvjesno korijen iz kršćanstva, ističe on u njoj na više mjesta* (str. 137, 241), — *za razliku od mnogih, koji danas o njemu pišu s kompleksom inferiornosti, zaraženi i fascinirani tuđim, a krivim i, u stvari, dekadentnim idejama i koncepcijama.*

Što se tiče jezika i stila, kojim je knjiga napisana, biskup je Franić potpuno u pravu, kad ga, u predgovoru, naziva blistavim. Pisac je, očito, virtuoz stila, — »pola knjige« su aforizmi, sve jedan snažniji i duhovitiji od drugoga, — ali i gramatički i sintaktički purist: piše sasvim čistim i pravilnim narodnim jezikom. Možda samo pomalo pretjeruje u upotrebi neodređenoga pridjeva: rabi ga i na mjestima, gdje bih ja prije očekivao određeni. Ali i to je, izgleda, samo previše nagao i prejak protest jednog tankočutnog poznavaća našega jezičnog bogatstva i elegancije protiv drugoga ekstrema; one naše opće jezične trajjivosti, koja se, i u književnim, pa i reprezentativnim, tekstovima, općenito miri s jezičnim barbarizmima i sve od reda piše: »čitavoga« i »čitavom« mjesto »čitava« i »čitavu«, »njegovoga« i »njegovomu« mjesto »njegova« i »njegovu«, »Krešimirovoga«, i »Krešimirovom« mjesto »Krešimirova« i »Krešimirovu«, »žena u crnom« mjesto »žena u crnu«, »crno na bijelom« mjesto »crno na bijelu«, itd. A njegovu bodeljskom uhu s naše »toskanske« istočno-hercegovačke granice to je izazov i jezično »svetogrđe«.

Dobili smo, eto, da završim, knjigu, za koju s punim pravom možemo kazati svakome intelektualcu ono Augustinovo: »Tolle, lege!«

Čedomil Čekada